

احتجاجات پیامبر اسلام (ص) در زمینه توحید و نبوت در قرآن

استاد راهنما

جناب آقای دکتر محمد علی تجری

استاد مشاور

سرکار خانم دکتر سجّادی

گردآورنده

نفیسه میرزا خانی

این رساله با عنوان «احتجاجات پیامبر اسلام (ص) در زمینه توحید و نبوت در قرآن» شامل شیوه‌های تبلیغی و محورهای احتجاجی پیامبر اسلام (ص) و همچنین تحلیل و بررسی احتجاجات پیامبر در زمینه توحید و نبوت و اثبات این دو اصل دینی برای مخاطبان مختلف می‌باشد.

مطالب این رساله در چهار فصل تنظیم شده است :

- فصل اول شامل طرح تحقیق و کلیات آن می‌باشد.

- فصل دوم شامل دو بخش است : در بخش اول ویژگی‌های مخالفان پیامبر در زمینه توحید و نبوت و علل انکار آنان مورد بررسی قرار گرفته است ، و بخش دوم شامل بررسی ویژگی‌های پیامبر و سیره احتجاجی ایشان ومحوورها و شیوه‌های تبلیغی‌شان می‌باشد.

- در فصل سوم احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید مورد بحث واقع شده که در آن انواع توحید و بررسی چگونگی اثبات آنها از سوی پیامبر (ص) صورت گرفته است.

- در فصل چهارم احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه نبوت و موضوعاتی که پیامبر برای اثبات نبوت خویش به احتجاج در مورد آنها پرداخته مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی به کار رفته در این تحقیق عبارتند از: "احتجاج" ، "دعوت" ، "تبلیغ" ، "جدال أحسن" ، "شیوه" .

فهرست مطالب

عنوان ..... صفحه

مقدمه ۱

فصل اول

۱-۱- تعریف مسئله و بیان پرسشهای اصلی تحقیق ۴

۲-۱- سابقه و ضرورت تحقیق ۵

۳-۱- فرضیه ها ۶

۴-۱- هدف ها و کاربردهای علمی، کاربردی از انجام تحقیق ۶

۵-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری طرح ۷

۶-۱- واژگان کلیدی ۷

۱-۶-۱- دعوت و تبلیغ ۷

۲-۶-۱- تبلیغ در قرآن ۸

۳-۶-۱- اصطلاح دعوت ۸

۴-۶-۱- شیوه ۹

۵-۶-۱- احتجاج و جدال أحسن ۱۰

۷-۱- روش تحقیق ۱۰

فصل دوم

بررسی ویژگیهای مخالفان و علل انکار توحید و نبوت ۱۴

۱-۲- پذیرش ولایت غیر خدا ۱۴

۲-۲- جهل و غفلت ۱۶

۳-۲- تحجّر و تعصب ۱۶

۴-۲- خود بزرگ بینی و تحقیر دیگران ۱۸

- ۲۱-۵- حسادت.....
- ۲۳-۶- تکیه بر اسباب ظاهری.....
- بررسی ویژگیهای پیامبر (ص) و سیره احتجاجی ایشان
- ۲۵-۱-۳- شیوه‌های پیامبر.....
- ۲۵-۱-۱-۳- جز وحی نمی گوید.....
- ۲۷-۲-۱-۳- مصونیت پیامبر در سنت و سیره.....
- ۲۷-۳-۱-۳- عظمت در اخلاق.....
- ۳۰-۴-۱-۳- ملائمت و مهربانی.....
- ۳۱-۲-۳- شیوه های پیامبر.....
- ۳۱-۱-۲-۳- جدال احسن و ارانه حجّت بالغه.....
- ۳۵-۲-۲-۳- دلسوزترین فرد برای امت اسلامی.....
- ۳۸-۳-۲-۳- دعوت به اتحاد.....

فصل سوم

«بررسی احتجاجات پیامبر اسلام در زمینه توحید»

- ۴۴-۱-۴- احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید ربوبی.....
- ۴۴-۱-۱-۴- احتجاجات پیامبر با مشرکان در زمینه توحید ربوبی.....
- ۵۳-۲-۴- احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید در مالکیت.....
- ۶۰-۳-۴- احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید در رازقیت.....
- ۶۴-۴-۴- احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید در الوهیت.....
- ۶۴-۱-۴-۴- احتجاجات پیامبر (ص) با مشرکین در زمینه الوهیت خداوند.....
- ۷۰-۲-۴-۴- احتجاجات پیامبر با یهود و نصاری در زمینه الوهیت.....
- ۷۳-۵-۴- احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه توحید عبادی و توحید در اطاعت.....

۶-۴- احتجاجات پیامبر در زمینه توحید ذات ۷۴

۷-۴- احتجاجات پیامبر در زمینه توحید صفات ۷۷

فصل چهارم

«احتجاجات پیامبر (ص) در زمینه اثبات نبوت خویش»

۱-۵- عصمت پیامبر و اثبات نبوت ایشان از این طریق ۸۳

۲-۵- احتجاجات پیامبر در زمینه اعجاز قرآن و اثبات نبوت خویش از طریق آن ۸۶

۱-۲-۵- احتجاجات پیامبر (ص) با مشرکین در زمینه اعجاز قرآن و نبوت خویش ۸۷

۲-۲-۵- احتجاجات پیامبر با یهود و نصاری در اثبات حقانیت قرآن و نبوت خویش از طریق

آن ۹۴

۳-۵- احتجاجات پیامبر (ص) با یهود و نصاری در زمینه اثبات حقانیت دین اسلام و نیز نبوتش از

این طریق ۱۰۵

۳-۵- احتجاجات پیامبر (ص) برای اثبات اصل نبوت خویش ۱۱۵

۴-۵- فهرست منابع و مآخذ ۱۲۶

تقدیم به

- بزرگ مبلغ دین مبین اسلام حضرت محمد (ص) که با دیانت مخلصانه و تلاشهای بی دریغش برای گسترش دین اسلام و تعالیم آسمانی آن باعث جاودانگی این دین الهی و گسترش پیام قرآن در تمام جهان و در نتیجه عزت و افتخار مسلمانان گردید. و به این وسیله اسباب سعادت و خوشبختی فرزند آدم و نیل به قرب الهی را فراهم نمود.

- به پدر و مادر گرمی ام که بذر ایمان و محبت پیامبران و امامان علیهم السلام را در دل من کاشتند و خود اسوه‌های دینداری و نیکو کاری اند.

- به همسر مهربانم که در تمامی مراحل زندگی مشترکمان مرا یار و همراه بودند و همواره در زمینه‌ی معنویت و اخلاق یکی از الگوهای بنده به شمار می‌روند.

تقدیر و تشکر

از اساتید محترم گروه علوم قرآنی و حدیث که در طول دوران تحصیل از هیچ گونه تلاش برای آموختن تعالیم و حیانی قرآن کریم و احادیث ائمه ی اطهار (ع) دریغ نکردند و مرا در رسیدن به اهدافم یاری رساندند.

و با تشکر از جناب آقای دکتر محمد علی تجری که با راهنمایی‌های جامع و کاملشان به عنوان استاد راهنما مرا در مسیر انجام این تحقیق مدد رساندند. همچنین از سرکار خانم سجّادی نیز به عنوان استاد مشاور بابت راهنمایی‌ها یشان تشکر می‌کنم .

و با تشکر از همسر گرامی ام که با وجود مشغله کاری یشان مرا در مسیر این پژوهش با تلاش‌های بی دریغشان یاری نمودند.

مقدمه

با وجود پیشرفت جوامع بشری در زمینه علوم، فنون، تکنولوژی و ایجاد سرگرمی های گوناگون برای گذراندن زندگی روزمره دنیوی، بشر همواره از بدو تولد و در طول زندگی پرفراز و نشیبش، بر اساس فطرت خدا جویش، خویشتن را نیازمند شناخت پروردگارش می بیند. لذا به دنبال منبع موثق و ارزشمند برای رسیدن به این شناخت و تکامل در آن می گردد و تا به این مهم دست پیدا نکند همواره در زندگی اش دچار سردرگمی و پوچی خواهد بود.

به این منظور هر انسانی برای پیشرفت در عقاید، احکام و اخلاقیات، بهره مند شدن از مواهب نامتناهی الهی در جهان هستی و رسیدن به ارزشهای والای انسانی و در نتیجه شناخت خدای خویش، به دانش نامتناهی از یک سو و راهنمایی کامل و جامع از سوی دیگر نیاز دارد، تا در این مسیر پر پیچ و خم دچار گمراهی و ضلالت نشود.

قرآن کریم به عنوان کاملترین و جامع ترین کتاب هدایت، بهترین منبع برای شناخت پروردگار جهانیان و سیر و سلوک به سوی اوست.

این کتاب پر بار و جاودانه، کلام همان خداوندی است که خواهان پیشرفت روز افزون بشر در زمینه معنویات است و فطرت او را بر اساس سرشت پاک خود بنیان نهاده، تا در نهایت از طرقي که خودش به او معرفی کرده به سوی او رجعت کند. ضمن اینکه برای آشنایی بشر با تعالیم و حیانی و انسان ساز این کتاب همراهش راهنمایی را فرستاده که جامع مزایای والای انسانی و ارزشهای والای اخلاقی و الهی است و مظهر یک انسان کامل محسوب می شود و آن کسی نیست جز پیامبر مکرّم اسلام (ص).

در متن این کتاب آسمانی و معجزه جاویدان الهی سیره و شخصیت بی نظیر پیامبر (ص) به طور کامل به جهانیان و طالبان حق و حقیقت شناسانده شده تا همگان بتوانند از وجود پاک و بی نظیرش برای نیل به اهداف والای انسانی و الهی بهره گیرند.

یکی از مهمترین ابعاد شخصیت پیامبر اسلام (ص) که در قرآن کریم به طور مبسوط و مفصل به آن پرداخته شده و به نوعی بیانگر اهمیت موضوع توحید و نبوت است، سیره اخلاقی ایشان در زمینه تبلیغ و احتجاج و تلاشهای بی دریغ ایشان برای اثبات اصول و تعالیم و حیانی قرآن کریم و دین مبین اسلام در این دو زمینه و همچنین کیفیت و چگونگی این تلاشها می باشد.

به همین منظور در مسیر این پژوهش سعی شده، که سیره احتجاجی و تبلیغی پیامبر اکرم (ص) و شیوه ها و محورهای احتجاجات ایشان به طور کلی مورد بررسی قرار گیرد. از سوی دیگر به چگونگی کاربرد این شیوه ها و محورها برای اثبات توحید و نبوت و به عبارت دیگر احتجاجات پیامبر (ص) و روش ایشان برای اثبات این دو مقوله در آیات قرآن کریم پرداخته شده است.

چون قرآن کریم مهمترین منبع برای این مهم است لذا حیطة کار، در این تحقیق فقط و فقط آیات قرآن کریم در این دو زمینه است.

لذا با توجه به مطالب فوق این تحقیق سه موضوع اصلی را در بر دارد (توحید، نبوت، شیوه ها و محورهای احتجاجی پیامبر (ص)) که ما آنها در قالب سه فصل مورد بررسی قرار داده ایم:

در فصل دوم: بررسی سیره احتجاجی و شیوه های تبلیغی پیامبر و اساس کار ایشان برای اثبات توحید و نبوت پرداختیم و البته در کنار آن اشاره ای مختصر نیز به خصوصیات مخاطبان ایشان و دلایل منکران توحید و نبوت نیز داشته ایم. در فصل سوم احتجاجات ایشان را در زمینه

اثبات انواع توحید و یا به عبارت دیگر توحید خدای تعالی در زمینه های گوناگون بررسی کرده ایم و در فصل چهارم احتجاجات پیامبر (ص) را در زمینه اثبات نبوت خویش مورد تحلیل و بررسی قرار داده ایم. ضمن اینکه در فصل سوم و چهارم مخاطبان پیامبر در آیات مربوطه به توحید و نبوت نیز بررسی شده اند و فصل اول هم به کلیات تحقیق اختصاص یافته است.

اما منابعی که برای بررسی موضوع تحقیق از آنها استفاده شده بیشتر در حیطه تفاسیر قرآنی اعم از موضوعی، روایی و ... می باشد. زیرا همانطور که قبلاً اشاره شد حیطه کار در زمینه بررسی احتجاجات پیامبر اسلام در قرآن است آن هم در دو زمینه توحید و نبوت، بنابراین از کتب حدیث و تاریخی و سیره فقط به عنوان منابع کمکی استفاده شده ولی از مطالب آنها در طول تحقیق استفاده مستقیم و نقل قول نگردیده است و در واقع از آنها جهت آشنایی و مطالعه بیشتر در مورد موضوع تحقیق استفاده گردیده نه به عنوان منبع اصلی تحقیق بنابراین مطالب استفاده شده در تحقیق برگرفته از تفاسیر است.

فصل اول

بیان کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف مسئله و بیان پرسشهای اصلی تحقیق

قرآن مجید کاملترین مرامنامه دعوت و تبلیغ است که بایستی مبانی و محورهای احتجاج، جدال احسن و شیوه های تبلیغ را از رهگذر مطالعه و تدبر در آن آموخت، چرا که در این کتاب آسمانی، احتجاجات و شیوه های تبلیغی بسیاری از پیامبران الهی از جمله پیامبر اسلام (ص) بیان شده است، پیامبری که به عنوان اسوه ای حسنه در تمامی زمینه ها معرفی گردیده است.

لذا، استخراج شیوه های تبلیغی پیامبر و سیره احتجاجی ایشان از میان آیات قرآن به منظور پی بردن به اصول صحیح احتجاج و گفتگو بسیار ضروری می باشد. از سوی دیگر موضوعاتی که پیامبر اکرم اسلام (ص) در مورد آنها به احتجاج پرداخته اند و به شیوه های مختلف حقانیت آنها را به اثبات رسانیده اند نیز بسیار مهم می باشند.

زیرا موضوعاتی چون توحید و نبوت و معاد و ... از مسائلی به شمار می روند که بشریت همواره در طول زندگی دنیوی خود و اصلاح آن جهت نیل به سعادت فردی، به آنها احتیاج دارد و در حقیقت جزئی از فطرت انسان است. لذا، آشنایی با این موضوعات و در صورت لزوم، اثبات آنها برای دیگران امری لازم و ضروری به نظر می رسد. البته در این تحقیق تنها دو موضوع از میان موضوعات متنوعی که پیامبر اسلام (ص) در مورد آنها به احتجاج پرداخته، مورد بررسی قرار خواهد گرفت و آن دو عبارتند از: توحید و نبوت. علاوه بر آن افراد و گروههایی که پیامبر (ص) در این دو زمینه با آنها مواجه شده و به احتجاج و مجادله و گفتگو برخاسته نیز مدنظر می باشند.

بنابراین در مسیر این پژوهش مطالبی چون شیوه ها و محورهای احتجاج پیامبر اسلام (ص)، افراد و گروههایی که پیامبر به آنها به احتجاج پرداخته و همچنین موضوعاتی که پیامبر برای اثبات

توحید و حقانیت نبوت خویش در مورد آنها به احتجاج پرداخته، مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

با توجه به این مطالب سؤالاتی که در این تحقیق می توان مطرح کرد عبارت است از:

- ۱- پیامبر با چه افراد و گروههایی به احتجاج پرداخته است؟
- ۲- پیامبر برای اثبات توحید و نبوت، درباره چه موضوعاتی به احتجاج پرداخته است؟
- ۳- شیوه های احتجاج پیامبر (ص) چگونه بوده است؟

۲-۱- سابقه و ضرورت تحقیق

تحقیق و نگارش در زمینه احتجاجات پیامبر اسلام (ص) در زمینه توحید و نبوت سابقه چندانی ندارد. در این زمینه فقط به کتب و مجموعه هایی تحت عناوین سیره و قصص قرآنی یا داستان زندگانی پیامبر می توان اشاره کرد که با نگرش صرف تاریخی به صورت وقایع نگاری نگاشته شده است. البته در کتب تاریخی و حدیث و تفاسیر موضوعی و روایی و ... نیز به طور پراکنده به تبیین احتجاجات پیامبر در ذیل آیات پرداخته شده ولی مختصر و پراکنده است و تحت عنوان مجزا و مفصل آورده نشده، از جمله تفاسیر که به این موضوع پرداخته، تفسیر موضوعی قرآن کریم از آیت ... جوادی آملی می باشد که در دو جلد جداگانه توحید و نبوت و احتجاجات پیامبر در این دو زمینه را به صورت مختصر آورده است و در مورد شیوه های احتجاج پیامبر و محورهای آن نیز اثری به نام «اسوه های قرآنی و شیوه های تبلیغی آنان» نوشته مصطفی عباسی مقدم موجود می باشد که در آن شیوه های احتجاج پیامبران الهی که در قرآن نام آنها آمده مطرح شده که در کنار آن شیوه ها و محورهای احتجاج پیامبر اسلام (ص) نیز بیان گردیده است. بنابراین اثر مجزایی در این زمینه نمی باشد.

اما در مورد ضرورت انجام این تحقیق باید بگوئیم که در قرن حاضر که عصر ارتباطات و گفتگوی تمدن ها و ادیان مختلف به شمار می رود، مسلمانان به عنوان پیروان برترین، کاملترین و آخرین دین آسمانی برای ارتباط با پیروان سایر ادیان و پاسخگویی به سؤالات و شبهاتی که در مورد اسلام مطرح می کنند به خصوص در زمینه توحید و نبوت پیامبر اسلام (ص) و همچنین برای اثبات حقانیت دین اسلام، نیازمند به احتجاجات و براهین محکم عقلی و دینی و روشهای متنوع و مؤثر در بحث و گفتگو می باشند. لذا آشنایی با احتجاجات پیامبر (ص) و محورها و مبانی این احتجاجات و روش برخورد

پیامبر با پیروان ادیان و فرقه‌های مختلف زمان خود به ویژه یهودیان و مسیحیان، بسیار ضروری می‌نماید.

ضمن اینکه آشنایی با مبانی این احتجاجات می‌تواند در ایجاد رابطهٔ مسالمت آمیز و به دور از هر گونه تعصب و جنگ و جدال میان مسلمانان و پیروان سایر ادیان بسیار مؤثر باشد.

۱-۳- فرضیه‌ها

زمینه‌هایی که در آغاز این تحقیق مورد نظر بوده و به محک بررسی و پژوهش سپرده می‌شوند عبارتند از:

۱- پیامبر با تمام فرقه‌ها و گروهها و پیروان ادیان زمان خود در این دو زمینه (توحید و نبوت) به احتجاج پرداخته است.

۲- پیامبر (ص) برای اثبات توحید و نبوت، موضوعات متنوعی را در احتجاجات خود به کار برده است.

۳- پیامبر در احتجاجات خود شیوه‌های مختلفی را به کار برده و احتجاجات شان محورهای والا و با ارزشی را در بردارد که مهمترین آنها عبارتند از:

الف- دعوت بر اساس بصیرت و استدلال منطقی

ب- بیان صریح عقاید و مواضع دین اسلام در این دو زمینه

ج- گوش دادن به نظریات و عقاید گروهها و پیروان ادیان مختلف

د- دعوت به مشترکات دینی و ابتکار عمل در زمینهٔ احتجاجات

ه- مدارا و نرمش در برخورد و معاشرت و ابراز محبت و جلب اعتماد

۱-۴- هدف‌ها و کاربردهای علمی، کاربردی از انجام تحقیق

۱- تحلیل و بررسی احتجاجات پیامبر در زمینه توحید و نبوت و مبانی و محورهای این

احتجاجات

۲- الگوگیری از پیامبر (ص) به عنوان اسوهٔ حسنه در برخورد با فرقه‌ها و گروههای مختلف

- ۳- معرفی شخصیت پیامبر به عنوان اسوه قرآنی به منظور شناسایی دقیقتر و ترسیم شخصیت ایشان در مقوله اثبات اصول دین اسلام از جمله توحید و نبوت
- ۴- ارائه چارچوبی مناسب از مبانی و محورهای احتجاجات پیامبر به منظور به کارگیری در تعلیم و تربیت مبلغان اسلامی در مؤسسات فرهنگی و تبلیغی
- ۵- روشن ساختن زوایای جدال احسن و شیوه صحیح بحث و گفتگو و مجادله
- ۶- آشنایی با شیوه های اثبات توحید و نبوت به منظور به کار بردن آنها در مباحثه و احتجاج با ملحدان عصر جدید

۱-۵- جنبه جدید بودن و نوآوری طرح

جنبه جدید بودن این تحقیق در آن است که، در این پژوهش سعی شده احتجاجات پیامبر اسلام (ص) در زمینه توحید و نبوت از میان آیات قرآن استخراج شود و این کار به طور کامل و جامع صورت گیرد نه همانند سایر آثار به صورت مختصر و پراکنده ضمن اینکه مطالب مربوط به این احتجاجات منظم و به صورت طبقه بندی آورده شده تا مطالعه آن آسانتر باشد.

۱-۶- واژگان کلیدی:

۱-۶-۱- دعوت و تبلیغ

تبلیغ از ماده بلاغ و ابلاغ و به مفهوم رساندن پیام و یا رساندن مکرر است، چه، یکی از معانی باب تفعیل تکرار فعل است. گاهی تفاوت تبلیغ با ابلاغ را در این دانسته اند که در تبلیغ تکرار و تأکید نیز وجود دارد که در این صورت معنای لغوی آن به مفهوم اصلاحی نزدیک می شود. دهخدا در معنی تبلیغ می گوید:

«رسانیدن، رسانیدن پیغام و جز آن، رسانیدن عقاید دینی یا غیر آنها با وسایل ممکنه»^۱

تبلیغ دینی عبارت است از انتقال مکرر اندیشه های روشن دینی جهت تأثیر گذاری بر افکار و اعمال انسانها با مؤثرترین شیوه ها و ابزارهای مشروع.

۱-۶-۲- تبلیغ در قرآن

صرفنظر از مفهوم اصطلاحی تبلیغ در قرآن، این واژه در محدوده ای خاص به کار رفته است، و آن عبارت است از ابلاغ و انتقال پیامهای اسلام و آیات وحی در ابتدای دعوت اسلامی و به عبارت دیگر، ابلاغ اولیه تعالیم دین به افراد؛^۲

«ابلقم رسالات ربی و انا لکم ناصح امین»^۳

«یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک»^۴

شکی نیست که این ابلاغ و انتقال پیام، حتی اگر مکرر هم باشد، مرحله نخستین مأموریت نبی و رسول است و پس از آن، زمان اتخاذ شیوه های گوناگون تشویق، انذار، یادآوری نعمتها، استدلال، مناظره، تحریک وجدان و غیره به منظور اقناع و تأثیر عمیق تر فرا می رسد، که این مرحله در لسان قرآن «دعوت» نامیده می شود. و از این روست که کاربرد اصطلاح دعوت در قرآن بیش از تبلیغ است.

«ادع الی ربک بالحکمة و الموعظة الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن»^۵

«به راه پروردگادت، به وسیله حکمت و اندرز نیکو دعوت کن و با آنان به بهترین روش مناظره

نما»

۱-۶-۳- اصطلاح دعوت

معنای لغوی آن خواندن است. اما وقتی با حرف «الی» همراه شود به مفهوم فراخواندن به موضوعی و تشویق به قبول آن است.

و دعوت در قرآن با توجه به مفهوم وسیع آن، مأموریتی است که یک اسوه تبلیغ از مرحله ابلاغ پیام ها و تعالیم الهی برای اقناع و اثر بخشی بیشتر آن، انجام می دهد. در این مرحله، کارداعی تنها راهنمایی نیست، بلکه راهبری و سوق دادن مخاطبان به محتوا و هدف دعوت است:

«قل هذه سبیلی ادعوا الی الله علی بصیره انا و من اتبعنی»^۱

«بگو این طریقه من است؛ من و پیروانم با آگاهی و بصیرت به سوی خدا می خوانیم»

۱- مصطفی عباسی مقدم، اسوه های قرآنی و شیوه های تبلیغی آنان، (قم: مؤسسه بوستان، کتاب مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۶ ش.) ص ۳۳-۳۵.

۲- سورة اعراف (۷)، آیه ۶۸.

۳- سورة مائده، آیه ۶۷.

۴- سورة نحل، آیه ۱۲۵.

۵- سورة یوسف، آیه ۱۰۸.

بنابراین می توان گفت، در تبلیغ مبلغ پس از ابلاغ پیام، چه یک بار و یا به تکرار، مأموریتش پایان می پذیرد، اما در همین زمان کار دعوت آغاز می شود.^۲

۱-۶-۴ شیوه:

در مورد معنای لغوی شیوه در لغت نامه دهخدا چنین آمده: طور، عمل، طرز، روش، قاعده، رسم، طریقه، سبک، اسلوب، نهج، تیره، نسق، سان، گون، گونه، هنجار، طریق، راه. همچنین معانی اصطلاحی زیر آورده شده:

قاعده، زندگی، طریقه، کردار، عمل، عادت و خوی طبیعت، قانون، مذهب و طریقه، سامان و سرانجام هنر و کمال، ابزار و آلت، دلفریبی و خاطر نوازی.^۳

با توجه به این معانی لغوی و اصطلاحی، بیش از هر چیزی روش ها، اسلوبها، طریقه های تبلیغی، و از پی آن قواعد و قوانین حاکم بر دعوت پیامبر اسلام (ص) بررسی خواهد شد، که این همه هنر و کمالات معنوی و تبلیغی ایشان را اثبات می کند.^۴

۲- عباسی مقدم، ص ۳۵ - ۳۷.

۳- علی اکبر دهخدا، لغت نامه، جلد ۲۶، ص ۲۳۱.

۴- عباسی مقدم، ص ۳۷ - ۳۸.

۱-۶-۵ - احتجاج و جدال احسن

از ریشه حاج، یحاج، محاجّه از باب افتعال است. علامه طبرسی درباره فرق بین جدال و حجاج اینگونه گفته است که « فرق بین حجاج و جدال این است که حجاج شامل دلیل است یا شبهه به صورت دلیل و جدال پیچاندن خصم است نسبت به مذهبی با دلیل یا شبهه یا وهم و اصل آن از جدل است به معنی شدت پیچاندن و قتل».

حجّت: بیانی است که صحت و درستی گفتار آدمی را نشان دهد و حجّت و دلیل به یک معنی است.^۱

و جدال احسن بنابه تعریفی عبارت است از اینکه: اگر استدلال از جنبه حق و مقبول و مسلم بودن مورد استشهاد قرار گیرد، جدال احسن است.^۲

۱-۷-۷ - روش تحقیق

روش تحقیق بنده برای جمع آوری اطلاعات در مورد موضوع تحقیق، به صورت کتابخانه ای و استفاده از CD های موجود و مربوط به موضوع مورد نظر بوده است. اما در مورد روش کار، چون هدف من بررسی و تحلیل سیره احتجاجی پیامبر در دو موضوع توحید و نبوت و در حیطه آیات قرآن بود، لذا تمامی آیاتی را که مربوط به این دو موضوع (توحید و نبوت) بود جمع آوری نمودم به خصوص آیاتی که لفظ قل در آنها به کار رفته بود، زیرا این آیات در واقع به نوعی تعلیم چگونگی احتجاج در این دو زمینه از سوی خداوند به پیامبرش (ص) می باشد و خداوند به پیامبرش دستور داده که برای اثبات توحید و نبوت چه بگوید و چگونه با مخاطبان خود احتجاج و بحث و گفتگو کند، لذا در طول این تحقیق بیشتر این دسته از آیات مورد استفاده قرار گرفته. ضمن آنکه در فصول سوم و چهارم که مربوط به احتجاجات پیامبر در زمینه توحید و نبوت است، مخاطبان این آیات همراه با شرح و تفسیر آیات نیز آمده است، چرا که یکی از سوالات تحقیق مربوط به مخاطبان است که پیامبر با آنان در این دو زمینه به احتجاج پرداخته است، بنابراین طبقه بندی مطالب در دو فصل سوم و چهارم بر دو اساس صورت گرفته:

۱- مخاطبان آیات

۱- ترجمه تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، مترجمان (تهران :

انتشارات فراهانی ، ۱۳۶۰ ش) جلد ۴ ، ص ۱۱۱ .

۲- عبد .۱ . جوادی آملی ، تفسیر موضوعی قرآن کریم (قم : مرکز نشر اسراء ، ۱۳۷۹ ش) ، جلد ۸ ، ص ۷۰ .

۲- موضوعاتی که پیامبر برای اثبات توحید و نبوت از آنها استفاده کرده به عنوان مثال در فصل سوم بر اساس انواع توحید تقسیم بندی مطالب صورت گرفته و در فصل چهارم بر اساس موضوعات مختلفی که پیامبر برای اثبات نبوت خویش از آنها استفاده کرده در فصل دوم نیز به بررسی ویژگی های مخاطبان پیامبر و ریشه های مخالفت آنان و همچنین شیوه های احتجاجی پیامبر به طور کلی اشاره شده است.

فصل دوم

«بررسی ویژگیهای مخالفان و علل انکار توحید و نبوت»

- پذیرش ولایت غیر خدا
- جهل و غفلت
- تحجر و تعصب
- خود بزرگ بینی و تحقیر دیگران
- حسادت
- تکیه بر اساس ظاهری

«بررسی ویژگیهای پیامبر و سیره احتجاجی ایشان»

- جز وحی نمی گوید
- مصونیت پیامبر در سنت و سیره
- عظمت در اخلاق
- ملایمت و مهربانی
- جدال احسن و ارائه حجّت بالغه
- دلسوزترین فرد برای امت اسلامی
- دعوت به اتحاد